

Oroitzapenezko ekintzak eta
biktimen aitortza sustatzen
laguntzeko udalei eskaintzen
zaien agiri informatiboa

Euskal kasuan izandako **bizitzeko eskubidearen aurkako urraketen argazkiak, herriz herri**

Galdakao, 1960-2010

(Bigarren edizioa)

2016ko azaroa

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizkidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

Oroitzapenezko ekintzak eta
biktimen aitortza sustatzen
laguntzeko udalei eskaintzen
zaien agiri informatiboa

Euskal kasuan izandako
bizitzeko eskubidearen
aurkako urraketen argazkiak,
herriz herri

Galdakao, 1960-2010

Bigarren edizioa

2016ko azaroa

Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

Aurkibidea

Aurkezpena.	6
<hr/>	
Bizitzeko eskubidearen urraketak .	
1. ETA eta ETAm-k bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak.	9
2. Egiletza argitu gabe duten urraketak eta bestelakoak.	21
<hr/>	
Erabilitako iturri eta zerrendak.	23

Aurkezpena

2015eko irailaren 4an, Eusko Jaurlaritzako Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiak jendaurrean aurkeztu zituen “Euskal kasuan izandako bizitzeko eskubidearen aurkako urraketen argazkiak, herriz herri (1960-2010)” izeneko dokumentuak. Guztira, 130 liburuxka dira, beste horrenbeste udalerriri buruzkoak. Ekitaldia egin zen Gogora – Memoriaren, Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Institutuaren egoitzan, Iñigo Urkullu buru zela, eta, han, liburuxka hauek banatu zitzaizkien alkateei.

Erretratu bakoitzak 1960 eta 2010 bitartean herri bakoitzean gertatu diren indarkeriazko heriotzen inguruan dagoen informazioa ematen du; betiere euskal kasuarekin lotuta dauden edo egon daitezkeen heriotzei buruzkoa. Helburua da memoriari buruzko udal-politika sustatzeko informazioa ematea, eta biktimengana eta haien senitartekoengana hurbiltzea. Egia esan, berehalakoan nabaritu zen dokumentu horiek udalen esku utzi izanaren eragina. Izan ere, 2014arekin alderatuta, laukoiztu egin zen 2015eko azaroaren 10ean Memoriaren Eguna ospatu zuten udalen kopurua.

Lehen edizio haren aurkezpenean argi adierazi zenez, bildutako kasuetatik gehienetan, dagoen informazioa bat dator eta nahikoa da. Dena den, kasu batzuei buruz, batez ere hirurogeiko hamarkadan, hirurogeita hamarreko hamarkadan eta laurogeiko hamarkada oso hasita zegoen arte izandakoetan, ez dago nahikoa informaziorik edo bertsio kontraesankorrek eta datu nahasgarriak agertzen dira; horrenbestez, oraindik ezin da azken ondorioa atera. Alde horretatik, beraz, azpimarratu zen lan hori ezin zela behin betiko amaitutzat eman, eta zabalik zegoela osatuz joateko.

Aurkezpena egin zenetik, ekarpen eta kontsulta ugari egin dituzte eraginpekoek, udalek zein herritarrek. Eta ohar horiei esker, asko hobetu da hasierako dokumentua. Hala, hartutako konpromisoa garaiz bete ahal izan da, eta prest da bigarren edizioa: 2016ko azarotik, udalen esku da, eta herritarrek ere eskura dezakete Gogoraren eta Bakegintza eta Bizikidetzako Idazkaritza Nagusiaren weguneetan.

Data horretatik aurrera eta bi webgune horietan, beste informazio-gune bat ireki da, “Aitortutako biktimak” izenburupean: informazio zehatza ematen du lege-arau baten babesean errekonozitu diren biktimei buruz. Terrorismoaren biktimei dagokienez, 1960tik aitortutako kasuak biltzen ditu, biktimei erreparazioa egiteko onartu diren legeak oinarritzat hartuta: 29/2011 Legea, 32/1999 Legea (Estatuko araudia) eta 4/2008 Legea (araudi autonomikoa). Funtzionario publikoek bizitzeko eskubidea urratu dieten biktimei dagokienez, 107/2012 Dekretuak aitortutako kasuak jaso dira, 1960tik 1978ra bitartekoak.

Aitortutako biktima horiez gain, badira aitortzeke dauden biktimak ere. Horietako asko datozen urteotan uztailaren 28ko 12/2016 Legea garatu zain daude: Eusko Legebiltzarrean onartu berri da, Euskal Autonomia Erkidegoan giza eskubideen urraketak jasan dituzten biktimei errekonozimendua eta erreparazioa emateko. Beste kasu batzuk, berriz, ez daude argi ikerketarik egin ez zelako, bertsio kontrajarriak daudelako, urraketak nork edo zergatik egin zituen argi ez dagoelako edo ebazpen judizialaren zain daudelako.

Puntu honetan, beraz, bi datu-baseak elkarren osagarri dira. “Aitortutako biktimak” izeneko gunean, lege baten babesean aitortpena jaso duten biktimei buruzko informazioa biltzen da. *Udal-erretratuak* ez dira biktimei errekonozimendu ofiziala emateko agiri ofizialak, informazioa ematekoak baino. Zerrenda horretan, aitortutako biktimei buruzko informazioa ematen da, batetik, eta prozedura judizial bidez edo lege batek babestutako administrazio-egintza baten bidez aitortpena jaso zain dauden biktimena ere bai, bestetik.

60/147 Ebazpena da nazioarteko zuzenbideak biktimei zuzendutako politikak egiteko duen bitartekorik garrantzitsuen; Nazio Batuen Batzar Nagusiek onartu zuten, 2005ean. Ebazpen horren 9. artikuluan berariaz jasota dago pertsona bat biktimatzat hartuko dela, alde batera utzita kasua judizialki erabat argitu den ala ez. Horrela izan ez balitz, terrorismoaren edo bestelako indarkerien biktimak ezin izango lirateke biktimatzat hartu, baldin eta kasu horiek epaitu edo argitu gabe baleude, eta, ildo horretatik, ezin izango litzazieke erreparaziorik egin errekonozimendu-lege batek babestutako administrazio-egintza baten bidez.

Ez dira sartu *Udal Erretratu* hauetan nazioarteko zuzenbidearen estandar horien arabera bizitzeko eskubidearen urraketatzat hartu ezin daitezkeen kasuak, gertatutako unean zegoen indarkeria testuinguruarekin lotura zuzena izanik ere. Hor sartzen dira suizidioak, istripuak, indarkeriazko ekintza batean gertatutako heriotzak, polizia-kidegoen artean egindako ustekabeko tiroak...

Oinarri horien gainean, *Udal Erretratuak* egiteko, biktimei buruz argitaratuta dauden zerrenda guztiak aztertu dira: Barne Ministerioak, Nafarroako Gobernuak, Eusko Jaurlaritzak, biktimen elkarteek, komunikabideek zein egile partikularrek egindakoak. Udalerrri bakoitzeko liburuxkan sartu dira hala bere lur-eremuan izan diren biktimak, nola, ekintza bera beste nonbait gertatuta ere, herri horretakoak diren edo bertan bizi diren biktimak.

Bi ataletan egituratu da edukia: lehenengoan, bizitzeko eskubidearen urraketa nahikoa frogatutzat dagoen kasuak jasotzen dira, egileen eta hurrenkera kronologikoaren arabera antolatuta. Bigarrenean, berriz, nahikoa argitu ez direla-eta kalifikazio hori behin betiko baietsizat ezin eduki dezaketen kasuak biltzen dira.

EAEko udalek adierazitako behar batetik sortu zen lan hau; izan ere, memoria-ekitaldiak sustatzeko orduan, ez zuten nahikoa informazio udalerrian izandako biktimei buruz. Dokumentu honek tresna erabilgarria izan nahi du udal-arduradunek memoriari buruzko proiektuak egiteko orduan herriko informazio guztia eskura izan dezaten.

Azken batean, iraganean nozitutako terrorismoaren eta indarkeriaren aurrean memoria kritikoa bultzatzeko betebeharrak instituzionalari erantzutea da kontua. Biktimen oroimena bizirik iraunarazteko memoria, eta orainaldian eta etorkizunean giza eskubideekiko behin betiko konpromisoa helarazten duena, bereziki, bizitzeko eskubidearen eta pertsonen duintasunaren errespetuarekiko konpromisoa.

Garrantzitsua da argi izatea memoriaren politika publiko baten helburua ez dela *omenaldiak* egitea. Bi helburu nagusi ditu, eta zentzu sozial eta politiko sakonagoa dute helburu horiek: biktimei dagokienez, gertatutakoa gogoraraztea, jasan zuten bidegabekeria aitortzea, eta haienganako elkartasuna adieraztea beste behin ere, eta, gizarteari dagokionez, berriz, gogoeta kritikoa sustatzea iraganean gertatutakotik berriz ere gertatu behar ez duenaz hausnartzeko, edo, aitzitik, gertatutako horretatik azpimarratu behar denaz hausnartzeko.

Liburuxka hauetako bakoitza berriz ere gertatu behar ez duenaren eta ahaztu behar ez denaren erretratu da. Dokumentuaren izenburuan *erretratua* hitza jasotzen da, erretratuak gizakiaren irudia erakusten duelako; aurpegia, begiak eta espresioa dituelako. Erretratuak pertsona jakin bat irudikatzen du; izen, abizen, familia, lagun, istorio, amets eta proiektuak dituen pertsona jakin bat. Biktimen sufrimendu bidegabekia hezur-mamitzen duten aurpegiaren erretratua duzu dokumentu hau.

Bizitzeko eskubidearen **urraketak**

1. **ETA** eta **ETAm**-k bizitzeko eskubidearen aurka egindako urraketak

1

Eloy García Cambra

Data: 1972/08/29.

Adina: 44 urte.

Non jaioa: San Martin Unx (Nafarroa).

Bizilekua: Galdakao (Bizkaia).

Seme-alabak: Bi alaba eta bi seme.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Udaltzaingoa.

Egiletza: ETA (zatiketaren aurretik).

Lekua: Galdakaoko autobus-geltokian.

Prozedura: Tiro-trukea, bi udaltzainek eta bi guardia zibilek lau susmagarri atxilotzen saiatzen ari zirenean.

Datu gehiago: Guardia zibil bat zauritu egiten zen, hanka batean tiro egitean. Udalak kale bati bere izena jarri zion bizi zen auzoan, Aldekoa Kapitaina, gaur egun Tximelarre Goikoa, eta Bizkaiko Aldundiak probintziako zilarrezko domina eman zion hil ostean (1974). 2007ko apirilean, Udalak bere oroitzapenezko monumentua inauguratu zuen.

2

Víctor Legorburu Ibarreche

Data: 1976/02/09.

Adina: 63 urte.

Non jaioa: Galdakao (Bizkaia).

Seme-alabak: Bi seme.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Galdakaoko alkatea. Bilboko Caja de Ahorros Municipal-eko (CAM) langilea. Tipografia-negozioa zeukan, anaiarekin batera.

Egiletza: ETAm.

Heriotzaren lekua: Bere garajetik hurbil, Galdakaon.

Prozedura: Su-arma bidezko atentatua.

Datu gehiago: Babesten zeuzkan bi udaltzainak bala batez zauritu zituzten: Francisco Ruiz Sánchez (oso larri) eta Gerardo García Romero (esku batean). Gobernuko idazkariordeak biktimaren gorpuaren gainean Isabel Katolikoaren Ordeneko Ohorezko Zaldun Gurutzea ezarri zuen.

3

Alberto Martin Barrios

Bahiketaren data: 1983/10/03.

Heriotzaren data: 1983/10/18.

Adina: 39 urte.

Non jaioa: Bilbo (Bizkaia).

Seme-alabak: Hiru seme-alaba.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Armadako farmazia-kapitaina.

Egilea: ETApm (VIII. asanblada).

Heriotza-lekua: Gorpua txabola batean azaldu zen buruan tiro bat eta ahoa estalita zuela, Galdakaoko El Gallo bidegurutzetik hurbil.

Prozedura: Bahiketa eta su-armaz egindako tiroketa.

4

Esteban Beldarrain Madariaga

Data: 1978/03/16.

Adina: 51 urte.

Bizilekua: Artea (Bizkaia).

Seme-alabak: Ezkongabea.

Lanbidea, kargua, beste batzuk: Behobia-Bilbo autobiako kobratzailea. Arteako Udaleko alka-teorde izan zen (Gaztelu-Elexabeitia).

Egiletza: ETAm.

Lekua: A-8 autobideko El Gallo ordainlekuan lanean zegoen, Galdakao udalerrian (Bizkaia).

Prozedura: Su-arma bidezko atentatua. Sei bala-inpaktu jaso zituen. Tiro egin zioten hiru giza-banakoak lekura lapurtutako taxi batean heldu ziren.

Datu gehiago: 1978/03/18ko *El País* egunkarian "bere izena prentsan agertu zen, ikurrina legeztatu zutenean, ehizarako zeukan eskopetarekin udalerriko plazan zegoen banderaren aurka tiro egin zuelako. Gero, beste behin ere, gatz-kartutxo ez egin ziren tiro hirian bertan euskal abestiak abesten ari ziren gazteei". Harrezkero, dio, mehatxu ugari jaso omen zituen.

5

José Verdú Ortiz

Atentatuaren data: 1984/04/06.

Heriotzaren eguna: 1984/04/18.

Adina: 31 urte.

Non jaioa: Alacant.

Seme-alabak: Bi seme.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Polizia Nazionaleko kidea.

Destinoa: Urtebete baino gutxiago zeraman Euskadin destinatuta.

Egiletza: ETA.

Lekua: Basurtuko Ospitalean, Galdakaoko Gipuzkoa kalean (Bizkaia) tiro egin ziotenean eragindako lesio larriengatik.

Prozedura: Su-armaren bidezko atentatua; bik buruan egin zioten tiro. Kaleko jantzita zihoan eta lortu zuen pistola ateratzea, baina ez zuen lortu erabiltzea.

6

Juan Enrriquez Criado

Data: 1984/12/07.

Adina: 39 urte.

Non jaioa: San Fernando (Cádiz).

Seme-alabak: Lau seme.

Langibidea, kargua, bestelakoak: Armadako Infanteriako tenientea.

Destinoa: Ceuta, baina Soietxe kuartelera eraman zuten, urtebeterako (Mungia).

Egiletza: ETA.

Lekua: Basurtuko Ospitalean, bonba-auto batek Galdakaoko Erletxe eta Urgoititik (El Gallo) eragindako zaurien ondorioz.

Prozedura: Bonba-autoa konboi militar bat –aginte militarrek, soldaduak eta langile zibilak zera-matzen mikrobus batek eta polizia militarren bi jeep-ek osatuta– igarotzean.

Datu gehiago: Halaber, Luis Alberto Asensio Pereda sukaldari zibila eta Francisco Javier Fernández Lajusticia tenienteordea ere hil ziren. Hamaika militar zauritu zituzten, hainbat gradutan, eta larrienak hauek izan ziren: Francisco Bermejo Rodríguez (tenientea), Francisco Delgado del Hoyo (kapitain kapilaua), María Santamaría Simón (61 urte, garbitzailea), Severino Estrada Artos (kaboia) eta Félix Salcedo Bocadulce (soldadua). Arinak: Justo Martín Villaseñor (sargentoa), Agustín Carbonell Turón (mikrobuseko gidaria) Agustín Melo García, Emiliano Vega Zambrano eta Javier López Valcárcel soldaduak. Halaber, arinki zauritu zen leherketaren unean lekutik zebilen motozikleta bateko gidaria, Miguel Ángel Méndez Morán zibila.

7

Francisco Javier Fernández Lajusticia

Data: 1984/12/07.

Adina: 43 urte.

Non jaioa: Logroño.

Seme-alabak: Hiru seme.

Langbidea, kargua, bestelakoak: Armadako Infanteriako tenienteordea.

Destinoa: Garellanoko 45 zenbakiko erregimendua.

Egiletza: ETA.

Lekua: Galdakaoko Erletxetik eta Urgoititik (El Gallo) hurbil (Bizkaia).

Prozedura: Bonba-autoa konboi militar bat –aginte militarrek, soldaduak eta langile zibilak zera-
matzan mikrobus batek eta polizia militarren bi jeep-ek osatuta– igarotzean.

Datu gehiago: Halaber, Luis Alberto Asensio Pereda sukaldari zibila eta Juan Enríquez Criado tenientea ere hil ziren. Hamaika militar zauritu zituzten, hainbat gradutan, eta larrienak hauek izan ziren: Francisco Bermejo Rodríguez (teniente), Francisco Delgado del Hoyo (kapitain kapilaua), María Santamaría Simón (61 urte, garbitzailea), Severino Estrada Artos (kaboia) eta Félix Salcedo Bocadulce (soldadua). Arinak: Justo Martín Villaseñor (sargentoa), Agustín Carbonell Turón (mikrobuseko gidaria) Agustín Melo García, Emiliano Vega Zambrano eta Javier López Valcárcel soldaduak. Halaber, arinki zauritu zen leherketaren unean lekutik zebilen motozikleta bateko gidaria, Miguel Ángel Méndez Morán zibila.

8

Luis Alberto Asensio Pereda

Data: 1984/12/07.

Non jaioa: Ahedo de Linares (Burgos).

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Soietzeko kuartel militarreko sukaldari zibila (Mungia, Bizkaia).

Egiletza: ETA.

Lekua: Basurtuko Ospitalean, bonba-auto batek Galdakaoko Erletxe eta Urgoititik (El Gallo) eragindako zaurien ondorioz.

Prozedura: Bonba-autoa konboi militar bat –aginte militarrek, soldaduak eta langile zibilak zera-matzen mikrobusek batek eta polizia militarren bi jeep-ek osatuta– igarotzean.

Datu gehiago: Halaber, Juan Enríquez Criado tenientea eta Francisco Javier Fernández Lajusticia tenienteordea ere hil ziren. Hamaika militar zauritu zituzten, hainbat gradutan, eta larrienak hauek izan ziren: Francisco Bermejo Rodríguez (tenientea), Francisco Delgado del Hoyo (kapitain kapilaua), María Santamaría Simón (61 urte, garbitzailea), Severino Estrada Artos (kaboia) eta Félix Salcedo Bocadulce (soldadua). Arinak: Justo Martín Villaseñor (sargentoa), Agustín Carbonell Turón (mikrobuseko gidaria) Agustín Melo García, Emiliano Vega Zambrano eta Javier López Valcárcel soldaduak. Halaber, arinki zauritu zen leherketaren unean lekutik zebilen motozikleta bateko gidaria, Miguel Ángel Méndez Morán zibila.

9

Jesús Idefonso García Vadillo

Data: 1985/04/29.

Adina: 32 urte.

Non jaioa: Alcazarén (Valladolid).

Bizilekua: Galdakao (Bizkaia).

Seme-alabak: Alaba bat, eta emaztea haurdun zegoen, bost hilabeteko.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Analista kimikoa. Basauriko Aceros Echevarriako enpresaria.

Egiletza: ETA.

Lekua: Galdakaoko Colegio Vizcayaren irteeran; bertan batu zuten beren alaba, Idoia, 5 urtekoa.

Prozedura: Su-arma bidezko atentatua.

Datu gehiago: Nahiz eta ETAk bere aldarrikapenean "etsaiarekin lankidetzan jardun izana" leporatu zion, alargunak eta polizia-arduradunek egiaztatu zuten "errakuntza bat izan zitekeela eta ezaugarri berak zituen polizia batekin erratu zutela".

10

José Ignacio Pérez Álvarez

Data: 1990/01/30.

Adina: 39 urte.

Non jaioa: Villagatón (León).

Bizilekua: Galdakao (Bizkaia), zortzi urte lehenagotik.

Seme-alabak: Hiru seme.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Polizia Nazionaleko kidea.

Destinoa: Basauriko komisariako Automobilgintza Zerbitzua (Bizkaia).

Egiletza: ETA.

Lekua: Galdakaoko Los Claveles tabernatik irteten ari zela.

Prozedura: Bonba-bizikletaren bidezko atentatua (alprojetan); bizikleta biktimaren ibilgailuaren ondoan aparkatuta zegoen, eta urrunetik aktibatu zuten.

11

Pedro Carbonero Fernández

Data: 1991/11/19.

Adina: 54 urte.

Non jaioa: Peraleda de San Román (Cáceres).

Bizilekua: Galdakao, hamazazpi urte lehenagotik.

Seme-alabak: Hiru seme eta alaba bat.

Lanbidea, kargua, bestelakoak: Guardia Zibileko sarjentua. Galdakaoko Guardia Zibilaren postuko burua.

Destinoa: Galdakaoko kuartela. Euskadin destinatua 1974tik.

Egiletza: ETA.

Lekua: Bere bikotearekin, Galdakaoko Juan Bautista Uriarte kaletik paseoan zebilenean (Bizkaia).

Prozedura: Su-arma bidezko atentatua.

Datu gehiago: Beste behin ere saiatu ziren hiltzen.

Bizitzeko
eskubidearen
urraketak

2. **Egiletza argitu gabe**
duten urraketak **eta**
bestelakoak

1

José Luis González Villanueva

Data: 1995/12/10.

Adina: 34 urte.

Non jaioa: Galdakao (Bizkaia).

Seme-alabak: Emaztea haurdun zegoen, 7 hilabeteko.

Lanbidea, kargua, beste batzuk: Ertzaina.

Destinoa: Beasaingo komisaria (Gipuzkoa).

Egiletza: Itsasondoko gazte bat, Mikel Otegi.

Lekua: Bi ertzaina Mikel Otegiren familia-baserritik hurbil zeudenean, Itsasondon, hark pentsatu zuen bera atxilotzera zihoazela, eta eskopeta batez egin zien tiro.

Prozedura: Su-armaz egindako tiroak, ekintza indibidual batean.

Datu gehiago: Gertakari haietan Iñaki Mendiluze Etxeberria ertzaina ere hil zuten. Mikel Otegi atxilotu eta espetxeratu egin zuten, eta akusazioetatik aske geratu zen, zinpeko epaimahaiaz egindako epaiketan. Bi ertzainen familiek errekurtoa aurkeztu zuten eta azkenean, gazteak, ihes egin zuen, 1997an, Euskadiko Auzitegi Nagusiak absoluzio-epaia indargabetu eta berriz ere erruztatuen aulkian eseri behar zela ezarri zuenean. 2003/02/22an berriz ere atxilotu zuten, Frantziar estatuan, orduan ETAko kide gisa. Epaiketa berria 2012ko abuztuan egin zen Auzitegi Nazionalean eta Mikel Otegi 34 urteko zigorra ezarri zioten bi ertzainen hilketagatik, baina kasua ez zen delitu terrorista gisa onartua izan ez zegoelako "ziurtasunik" Otegi "ETAko erakunderen bateko" kidea zenik 1995ean.

Erabilitako iturri eta zerrendak

- ABC: *ABC Especiales, Todas las víctimas del terror*, www.abc.es/especiales/eta/victimas
- Alonso, Rogelio, Florencio Domínguez y Marcos García Rey, *Vidas rotas. Historia de los hombres, mujeres y niños víctimas de ETA*, Espasa, Madril, 2010.
- Arartekoa: *Euskadin terrorismoaren biktimei erakundeek emandako arreta*, Eusko Legebiltzarrari egindako txosten berezia, 2009ko ekaina.
- Argituz (Giza Eskubideen Aldeko Elkarte), www.argituz.org
- Arovite, Valentin de Foronda Gizarte Historiarako Institutua (UPV-EHU). www.arovite.com/bases-de-datos/
- AVT (Terrorismoaren Biktimen Elkarte). www.avt.org
- Barne Ministerioa. www.interior.gob.es/
- Calleja, Jose Maria; Sanchez-Cuenca, Ignacio: *La derrota de ETA. De la primera a la última víctima*, Adhara, Madril, 2006.
- Covite (Euskal Herriko Terrorismoaren Biktimen Elkarte). www.covite.org
- Egin: *Anuarios 1977-1982 eta Anuarios 1982-1997*.
- El Correo. <http://especiales.elcorreo.com/2006/eta/index.html>
- El País: *Las Víctimas*. www.elpais.com/especial/eta/victimas.html
- Euskal Memoria Fundazioa: *Datu-basea*. www.euskalmemoria.com
- Eusko Jaurlaritza. www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-subpaz/es/
- Fernando Buesa Blanco Fundazioa (dokumenta- zio- eta ikerketa-zentroa). www.fundacionfernandobuesa.com
- Fonseca, Carlos (koord.). 1960. eta 2014. *urteen artean hildakoak eragindako erakunde terroristen atentatuen auzibideari buruzko txostena. Euskal kasua*. Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiaren enkarguz egina. Eusko Jaurlaritza. 2014ko abendua.
- Giza Eskubideen Zuzendaritza: *Motibazio politikoko indarkeria-egoeran gertatutako giza eskubideen urraketen eta sufrimendu bidegabeen biktimei buruzko txostena*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2008. www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-subpaz/es
- Juan March Fundazioa. Espainiako trantsizioari buruzko Linz artxiboa. CEACS. www.march.es/ceacs/biblioteca/proyectos/Linz/

- Lazkaoko Beneditarren Fundazioaren Dokumentaziounea. www.lbfundazioa.org
- Libertad Digital: *In Memoriam: No olvidar lo inolvidable*. www.blogs.libertaddigital.com/in-memoriam/
- Marrodan, Javier; Araluce, Gonzalo; Garcia de Leaniz, Rocio; Jimenez, Maria: *Relatos de plomo. Historia del terrorismo en Navarra 1960-86*, Iruñea, Nafarroako Gobernua, 2013.
- Nuñez, Luis (koord.): *Euskal Herria y la Libertad* (8 lib.), Tafalla, Txalaparta, 1993.
- Pulgar Gutierrez, Belen: *Víctimas del Terrorismo: 1968-2004*, Madril, Dykinson, 2004.
- Terrorismoaren Biktimen Fundazioa. www.fundacionvt.org
- Terrorismoaren Biktimen Fundazioa: *Asesinatos de ETA en Álava*. www.alava.net
- Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritza: *Kontrolatu gabeko taldeen, eskuin muturreko taldeen eta GALen terrorismoak eragindako biktimei buruzko txostena*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2008. www.interior.ejgv.euskadi.net/r42440/es/contenidos/informacion/informacion_documentos_interes/es_document/adjuntos/informe%20final.pdf
- Vasco Press Agentzia: "Crónica de documentación y actualidad", 1.176. alea, 2004ko abuztua.
- Zenbait egunkari: *ABC, Berria, Deia, Diario de Noticias, Egin, El Correo, El Diario Vasco, El Mundo, El País, Euskaldunon Egunkaria, Gara, Hitz, La Razón, La Vanguardia, Noticias de Álava, Noticias de Gipuzkoa*.